

0.990

**OŚRODEK DOKUMENTACJI
ZABYTEKÓW W WARSZAWIE**
KARTA EWIDENCYJNA ZABYTEKÓW
ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

A B C D E F G H I J K L Ł M N O P R S T U V W X Y Z

Nr

10839

1. Obiekt

KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY P.W. ŚW. ELŻBIETY

2. Czas powstania.

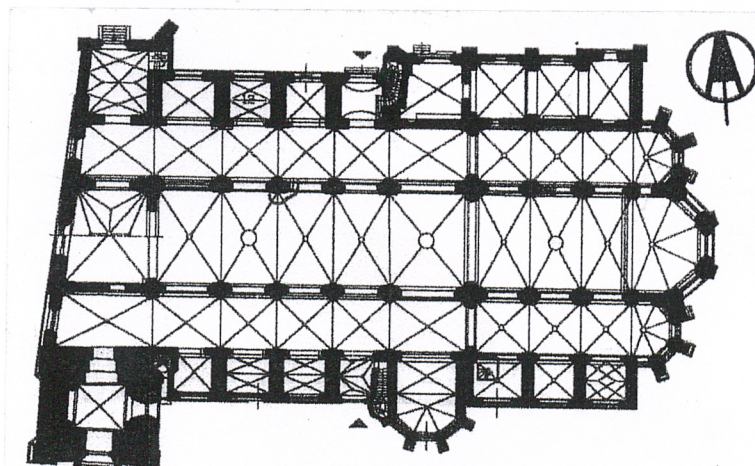
1 ćw. XIV – 1486 r.

W R O C Ł A W

11. Zdjęcia, rzut, przekrój, sytuacja, orientacja

1

SKALA 1 : 800

4. Adres

Wrocław ul. Św. Mikołaja

nr hipoteczny

5. Przynależność administracyjna

województwo **dolnośląskie**
gmina **miasto woj. Wrocław**

6. Poprzednie nazwy miejscowości

Breslau
Nikolaistraße

7. Przynależność administracyjna przed 1 VI 1975

województwo **wrocławskie**
powiat **miasto woj. Wrocław**

8. Właściciel i jego adres

Ordynariat Polowy Wojska Polskiego,
Dziekanat Śląskiego Okręgu Wojskowego,
ul. Św. Elżbiety 1, 50-155 Wrocław

9. Użytkownik i jego adres

Parafia cywilno-wojskowa p.w. Św. Elżbiety,
ul. Św. Elżbiety 1, 50-155 Wrocław

10. Rejestr zabytków

Nr **25** data **23. 10. 1961**

A/1200/25

Historia parafii

Pierwsza wzmianka o parafii Św. Elżbiety pojawia się w bulli papieskiej z dnia 31 marca 1252 r. W 1253 r. kościół wraz ze wszystkimi przyległościami został przekazany przez Henryka III szpitalowi św. Elżbiety prowadzonemu przez przybyły z Pragi zakon krzyżowców z czerwoną gwiazdą. Pierwszy proboszcz o imieniu Piotr pojawia się w źródłach w latach 60-tych XIII w. 19 listopada 1257 r. biskup Tomasz herbu Ranic dokonał konsekracji kościoła.

6 kwietnia 1525 r. mistrz krzyżowców Erhard Scultetus zrzekł się prawa patronatu nad kościołem, który został podporządkowany protestanckiej Radzie Miejskiej. 23 kwietnia 1525 r. Rada Miejska powołała pierwszego ewangelickiego proboszcza Ambrosiusa Moibana, który po objęciu funkcji nie wprowadził zmian w kulcie ani wyposażeniu kościoła.

W 1293 r. jest wzmiankowana działająca przy kościele szkoła parafialna, w dobie reformacji przekształcona w gimnazjum Elisabethanum. W 1476 r. wzmiankowana jest leżąca nad zakrystią biblioteka, która w 1661 r. została wzbogacona testamentem Tomasza Rehdigera o liczne rękopisy i druki.

W sierpniu 1945 r. świątynię objął Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce, ze względu na zbyt małą liczbę wiernych przy jednoczesnej dużej ilości kościołów w listopadzie 1946 r. przekazał świątynię katolickiemu duszpasterstwu wojskowemu. Od tego czasu kościół p.w. Św. Elżbiety pełni funkcję kościoła garnizonowego Śląskiego Okręgu Wojskowego

Historia budowl

Pierwszą murowaną świątynią w miejscu obecnie istniejącej był XIII-wieczny ceglany kościół z kamiennym wystrojem. Jego budowę rozpoczęto w I tercji XIII wieku rozpoczynając od dwuprzęsłowego, prosto zamkniętego prezbiterium. Potem dobudowano trójnawowy, prawdopodobnie halowy korpus.

W pocz. XIV w. wraz z nową skalą potrzeb zamożnego mieszczaństwa rozpoczęto etapami wznoszenie obecnej budowli, najprawdopodobniej sukcesywnie rozbierając poprzednią. Według Burgemeistra budowano ją od wschodu: prezbiterium przed 1350 r., korpus ok. 1350 r., kaplice i zakrystia przed 1380 r. Współcześni badacze uważają, że kościół budowano od zachodu. Według Mariana Kutzniera korpus budowli powstał między 1319 a 1350 r. Stanisław Stulin wyróżnia następujące fazy budowy: między 1309 a 1318 r. powstanie murów zachodniego przęsła korpusu nawowego, być może z wykorzystaniem pozostałości niezrealizowanej budowli pseudobazylikowej, w

Sytuacja

Kościół orientowany, usytuowany w centrum dawnego miasta lokacyjnego, na prostokątnym placu będącym do 1776 r. cmentarzem grzebalnym parafii, stykającym się z północno-zachodnim narożnikiem Rynku i obramowanym od północy ulicą Św. Elżbiety, od wschodu Odrzańską, od południa Św. Mikołaja i od zachodu Kiełbaśniczą. W narożniku południowo-wschodnim, od strony Rynku, zachowane dwa domki altarystów, tzw. Jaś i Małgosia, stanowiące pozostałość istniejącej do pocz. XIX w. dawnej zabudowy obrzeżnej kwartału.

MATERIAŁ, KONSTRUKCJA, TECHNIKA

Ś c i a n y

Fundamenty-pod filarami ławy fundamentowe, pod prezbiterium kościoła krypta wysokości ok. 3 m.

Mury ceglane na zaprawie wapiennej i wapienno-cementowej. Od szóstej kondygnacji wieży betonowe, częściowo oblicowane cegłą. Mury nawy głównej opięte łukami oporowymi nakrytymi dachami naw bocznych. Tynki wewnętrzne na ścianach wapienne, zewnętrzne w blendach oraz na lukarnach nawy głównej cementowo-wapienne.

Sklepienia prezbiterium, krucht południowej i północno-zachodniej, zakrystii, biblioteki Rehdigerów oraz ściany wschodniej kaplicy Restisów polichromowane.

Detal architektoniczny kamienny, rzeźbiony, pierwotnie polichromowany.

Sklepienia i dachy.

Sklepienia ceramiczne; nad nawą główną, bocznymi, nad zakrystią i częścią kaplic krzyżowo-żebrowe, w kaplicach Sauermannów i Ottona z Nysy sieciowe, nad kruchtą południową trójdzielne, w kaplicy Restisów, biblioteki Rehdigerów, kruchcie północno-zachodniej i pod emporą organową gwiaździste, nad kruchtą północną kolebkowe. Pod aneksem północnym empory organowej strop z dekoracją stiukową. W wieży stropy żelbetowe, monolityczne, żebrowe oraz sklepienia krzyżowe. W krypcie strop WPS.

Żebra sklepienne wsparte na kamiennych konsolach (prezbiterium, kaplice), z kamiennymi kapitelami słupek (nawa południowa), z kamiennymi lub drewnianymi zwornikami (kruchta północno-zachodnia).

14. Kubatura ok. 70840 m ³	15. Powierzchnia użytkowa ok. 2388 m ²	16. Przeznaczenie pierwotne kościół	17. Użytkowanie obecne kościół
18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja 1946 - remont kościoła po zniszczeniach wojennych: zamurowano otwory po pociskach, naprawiono część sklepień, oszklono okna 1971 - remont więźby i pokrycia dachowego oraz naprawa murów wieży 1966 - 67 - konserwacja malowidła ściennego w kruchcie północno - zachodniej pod kierunkiem R. Bieleckiego 1980 - rozpoczęcie remontu kościoła po pożarze w 1976 r.; remont korony murów obwodowych nawy głównej; wykonanie stalowej więźby dachowej nad nawą główną (PP PKZ) 1981 - 89 skotwienie wieży z murami kościoła; wykonanie betonowej konstrukcji hełmu wieży; pokrycie hełmu blachą miedzianą; remont elewacji i murów wewnętrznych; remont balustrady tarasu; wykonanie mechanizmu bicia dzwonów 1989 - rozpoczęto remont krypty, sklepienia nawy głównej i roboty kamieniarskie 1991 - remont więźby dachowej nad kaplicami i zakrystią, położenie nowej dachówki; montaż balustrady na tarasie widokowym; wykonanie obróbek blacharskich; przyjęcie projektu rewaloryzacji wnętrza (A. Kamiński) 1992 - montaż baldachimów na wieży, położenie posadzki, remont schodów na wieżę; konserwacja płyty z przedstawieniami muratorów z południowej elewacji kościoła; odsłonięcie polichromii na wysklepkach prezbiterium (M. Żelbromski) 1993 - wymiana pokrycia dachów nad nawami bocznymi; remont sklepień nawy głównej i kaplic; położenie tynków w nawach bocznych; konserwacja maswerków w nawie północnej i w kaplicach; wybrukowanie ściany oporowej w krypcie; położenie stropu WPS; odkrycie fresku Sąd Ostateczny w kaplicy Restisów (J. Żelbromski); rozpoczęcie konserwacji gotyckich stalli (Firma Z. Jasińskiego, Firma „Artis”), zakończenie prac 1999 r. (M. Kowalska) 1994 - konserwacja 12 wsporników sklepiennych w prezbiterium (M. Kowalska, J. Żelbromski); remont okien w prezbiterium i montaż w nawie głównej, szklenie. 1995 - 96 - skuto tynki sklepienia nawy bocznej; zakończono czyszczenie elewacji prezbiterium, przeszkłono okna; przeprowadzono konserwację zachowawczą czterech epitafiów na południowej elewacji wieży (K. Polak); rozpoczęto rewaloryzację ścian i sklepień 1997 - przeprowadzono konserwację zespołu drewnianych epitafiów herbowych (M. Kowalska); wykonano nową posadzkę ceramiczną w nawach, w prezbiterium granitową 1998 - remont zakrystii wg proj. A. Kamińskiego; konserwacja nagrobka Henryka Rybischa (J. Marosik); 1998 - 99 konserwacja ołtarza głównego i zespołu 8 epitafiów w prezbiterium (M. Kowalska); 1999 - konserwacja siedmiu epitafiów na południowej i zachodniej elewacji kościoła (M. Furykiewicz, J. Marosik, A. Witkowska, E. Grabarczyk)		19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcja dachu, wyposażenie i instalacje) Fundamenty - w stanie dobrym Ściany zewnętrzne - w stanie dobrym Ściany wewnętrzne - stan dobry, w nawie północnej nad kruchtą ślady zawilgocenia; kruchta północno - zachodnia i kaplica Smechdina wymagają gruntownych prac rewaloryzacyjnych Sklepienia, stropy - stan dobry Dach - konstrukcja i pokrycie - w stanie dobrym, szczelne Wyposażenie - wymaga prac konserwatorskich Instalacje - w stanie dobrym 20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie Ochronie konserwatorskiej podlega dyspozycja przestrzenna kościoła, jego bryła i wnętrze wraz z wyposażeniem. Konieczna kontynuacja prac konserwatorskich przy epitafiach i portalach zewnętrznych. Konieczny kompleksowy remont zachodniej empory organowej, kruchty północno-zachodniej oraz kaplicy Smechdinów. Wszystkie planowane prace remontowo - konserwatorskie muszą być uzgodnione z urzędem konserwatora zabytków we Wrocławiu.	

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

Karta zabytku architektury tzw. „zielona”, Wrocław 1950, archiwum MKZ
Karty ewidencji zabytków ruchomych - *Wypożyczenie kościoła p. w. św. Elżbiety we Wrocławiu* – Bożena Steinborn, Wrocław 1962; Anna Chrzanowska, Wrocław 1970; Sławomir Bujak, Wrocław 1998-2000, archiwum MKZ

22. Bibliografia

Luchs H., *Die Denkmäler der St. Elisabeth Kirche zu Breslau*, Breslau 1860
Burgemeister L., Grundmann G., *Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*, t. 2, Breslau 1933
Sztuka Wrocławia, red. M. Zlat, Wrocław 1967, s. 83
Lasota Cz., Małachowicz E., Miskiewicz B., Mitkowska A., Niemczyk M., Rozpędowski J., *Badania kościoła Św. Elżbiety we Wrocławiu*, msp. IHASiT Politechniki Wrocławskiej, 1978
Niemczyk M., *Kaplice mieszczańskie na Śląsku w okresie późnego gotyku*, [w:] *Roczniki Sztuki Śląskiej* t.XIII, 1983, s. 9-66
Stulin S., *Studia historyczno-architektoniczne kościoła Bożego Ciała i Św. Elżbiety we Wrocławiu*, msp. IHASiT Politechniki Wrocławskiej, 1987
Lasota Cz., Piekalski J., *Kościół Św. Elżbiety we Wrocławiu w świetle badań archeologicznych* [w:] *Z dziejów wielkomiejskiej fary*, Wrocław 1996
Kutzner M., *Kościół Św. Elżbiety we Wrocławiu na tle śląskiej szkoły architektonicznej XIV w.* [w:] *Z dziejów wielkomiejskiej fary*, Wrocław 1996

23. Źródła ikonograficzne i fotografie (rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury)

Plan Weinerów z 1562 r. wg reprodukcji J. Partscha z 1826 r., Biblioteka UW
Kościół Św. Elżbiety widoki od płn.-zach. i od południa, rys. F.B. Werner, *Topographia oder Prodomus ... (1740-1758)*, oryg. w zbiorach Biblioteka UW
Kościół Św. Elżbiety z hełmem wieży z 1452 r., grafika Piotra Tröschela wg rysunku Biebera, ok. 1650 r., oryg. BN Warszawa
Kościół Św. Elżbiety po katastrofie w 1649 r., grafika P. Tröschela wg rysunku Biebera, po 1649 r., oryg. BN Warszawa
Kościół Św. Elżbiety od płd.-wsch., grafika M.v.Grossmann, 1820-25, oryg. MN Wrocław
Burgemeister L., Grundmann G., *Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*, t. 2, Breslau 1933, fot. 41, 46

24. Uwagi różne

25. Opracował

tekst Sławomir Bujak VIII-IX 2001 r.

plany, rysunki Sławomir Bujak VIII-IX 2001 r.

zdjęcia fotograficzne Sławomir Bujak VIII-IX 2001 r.

miejsce przechowywania negatywów — archiwum autora

KARTA PO WYPEŁNIENIU PODLEGA OCHRONIE NA PODSTAWIE PRZEPISÓW PRAWA AUTORSKIEGO

26. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

27. Załączniki

Wkładki do kart ewidencyjnych — 13 sztuk.

1. Miejscowość, gmina, województwo WROCLAW Gm.Wrocław woj. dolnośląskie	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY P.W. ŚW. ELŻBIETY	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) c. d. Punkt nr 12 historia
--	--	--

w latach 30-tych XIV w. (do ok. 1340 r.) - cały obecny korpus ze sklepieniami naw naw bocznych, w latach 50-tych XIV w. (do ok. 1360 r.) - prezbiterium, do 1387 r. sklepienie nawy głównej, zakrystia i ciąg kaplic. Ku podobnemu datowaniu skłania się Jan Harasimowicz.

Pierwsza wzmianka o kaplicy bocznej pochodzi z 1357 r., zakrystię wymienienia się w 1369 r. Przed 1387 r. rozpoczęto budowę wieży, którą ukończono w latach 1482-1486 r. i zwieńczono wysokim, piramidalnym hełmem. Do wieży dobudowano od południa w 2 poł. XIV w. kaplicę Bożego Ciała, zwaną kaplicą Krappów lub Ogrojcową, została rozebrana w 1839 r., bardziej na wschód wznosiła się wolnostojąca kaplica św. Maternusa, rozebrana w 1849 r.

Od początku istnienia kościół był bogato wyposażany, m.in. w 1420 r. zamontowano belkę tęczową z Pasją, w 1455 r. ustawiono sakramentarium autorstwa J. Tauschena, w latach 1458 i 1460 najpierw małe, potem duże organy wykonał mistrz St. Kaschendorf, w 1462 r. nowy ołtarz główny wykonał Hans Pleydenwurff z Norymbergii. W pocz. XVI w. w farze znajdowało się 47 ołtarzy.

24.02.1529 r., podczas gwałtownej byrzy runął hełm wieży, dokonując zniszczeń zwłaszcza w kaplicach: Prockendorfów, Kupców i Sukienników. W latach 1530-1535 wykonano podstawowe prace naprawcze zakończone budową nowego hełmu o wczesnorenansowych formach. Do innych prac należały m.in. remont dachu kościoła i roboty w kaplicach, które ukończono 24.VII 1545 r. W 1572 r. ustawiono w nawie południowej nowe stalle.

W latach następnych remontowano nawę północną oraz kaplicę Rehdegera w 1573 r., w 1585 r. kruchtę północno-zachodnią, w której, po gruntownym odnowieniu, ściany i sklepienie gwiazdźiste pokryto malowidłami, przedstawiającymi 12 Apostołów z odpowiednimi cytatami z *Apostolskiego Wyznania Wiary*. W 1598 r. przełożono dach w dwubarwną szachownicę i wykonano nadwieszzone przejście między wieżą a wnętrzem kościoła, natomiast w 1620 r. odnowiono cały kościół w związku z wizytą króla Fryderyka I. W kwietniu 1649 r. pojawiły się rysy w północnej ścianie nawy środkowej korpusu. Mistrz kamieniarski Dawid Roch spoił je kamiennymi ciosami. 10.VIII 1649 r. runął w korpusie pierwszy

od wschodu filar w rzędzie północnym, natomiast 15.VIII 1649 r. zawaliły się dwa sąsiednie filary zachodnie. Spowodowało to runięcie północnej ściany nawy środkowej korpusu ze sklepieniami, uszkodzenie dachu oraz okien kaplicy Rehdegerów i Prockendorfów. Przyczyną tej katastrofy było prawdopodobnie wybudowanie nowych w latach 1627-1629 organów. 23.VIII 1649 r. Joachim Wolfgang, Michał Consadt, mistrz murarski Fryderyk Wolff oraz mistrz ciesielski Hans Hanisch rozpoczęli odbudowę zniszczeń. Od kwietnia do sierpnia 1651 r. założono sklepienia, we wrześniu Dawid Roch wykonał nasady żeber w nawach bocznych i w nawie środkowej, zworniki w nawie głównej oraz, wzorowane na starszych, wsporniki w kaplicach.

W 1652 r. ufundowano nową ambonę oraz stalle radzieckie, w 1653 r. nowy ewangelicki ołtarz główny z obrazem Ostatniej Wieczerzy, a w 1657 r. ustawiono nowe organy w zachodnim przęśle nawy środkowej.

W 1677 r. naprawiono dach i wzmocniono filary żelaznymi klamrami, w 1679 r. trwają prace remontowe w bibliotece oraz kaplicy von Restisów, a od 1686 r. remont wieży. W latach 1710-1720 znowu remontowana jest kaplica von Restisów, ponadto wzmacnia się emporę organową. W 1712 r. uzupełniono organy z 1657 r. nowym pozytywem, ustawionym w pobliżu ołtarza. W 1713 r. kruchta południowa otrzymała nowy portal. Fryderyk Burg rozpoczyna w 1738 r. kompleksową renowację kościoła, w tym remont posadzki. W 1743 r. zamontowano specjalną emporę dla królów Prus z okazji wizyty Fryderyka II. W 1749 r. w wyniku wybuchu w Baszcie Prochowej zniszczeniu uległa część maswerków okien ściany południowej. Naprawił je Jan Baptysta Limberger. Podczas oblężenia miasta w 1757 r. pociski artyleryjskie wielokrotnie trafiły w wieżę.

W 1761 r. dotychczasowe prowizoryczne organy zostały zastąpione monumentalnym instrumentem Michaela Englera.

Od 1777 r. trwa kolejny remont. Podwyższono wówczas poziom posadzek, w 1779 r. pobieleno wnętrza, w 1780 r. naprawiono schody, a w 1782 r. odnowiono galeryjkę wieżową. Podczas ostrzału miasta przez Francuzów w latach 1806-1807 doszło do licznych uszkodzeń wieży, dachu

i kamieniarki; uszkodzono południowo-zachodni narożnik szczytu wieży, zrzucając rzeźby i fragmenty balustrady, uszkodzono hełm wieży i dach kościoła, okno zachodnie oraz kamieniarkę większości okien. Największe szkody poniosły kaplice Sauermanów i Bogatych Kupców oraz Biblioteka Rhedigerów. Remont przeprowadzono w latach 1807 i 1809.

W 1839 r. wykonano pięć baldachimów na balustradzie wieżowej i zniesiono nadświetle z portalu wieży. W 1841 r. odnowiono szczyt zachodni.

Z okazji 600-lecia kościoła w 1856 r. przeprowadzono kolejny remont: położono nową posadzkę z płyt marmurowych i granitowych, dokonano zamiany starej rozety w fasadzie na nową z piaskowca, odnowiono kamieniarkę niektórych okien, przeszklono okna wschodnie w nawie środkowej i pokryto ściany nawy środkowej polichromią o ciemno-szarej tonacji.

Podczas prac remontowych 29.X 1857 r. zawaliły się 3. i 4. filar wraz z częścią sklepień (przed planowanym wzmocnieniem filara 2-go od zachodu w rzędzie południowym). Zawalenie dwóch filarów spowodowało odkształcenie murów nawy środkowej, które wygięły się do wnętrza budowli. Podjęto prace zabezpieczające, które polegały na ustawieniu rusztowań rozpierających w nawie głównej oraz zamurowaniu dwóch arkad, sąsiadujących od wschodu z wyrwą powstałą po ubytku filarów. Odbudowę prowadził mistrz murarski Meinicke i cieśla Seisel. Wyremontowany kościół konsekrowano 19.XI 1858 r.

W latach 1890-1893 kościół poddano kompleksowej renowacji. Pracami kierował R. Leithold. Odnowiono elewacje, przelicowując je częściowo cegłą maszynową, w elewacji północnej usunięto szczyt kaplicy św. Anny, szczyty pozostałych kaplic przekształcono w stylu neogotyckim, zrównano wysokości kaplic i zakrystii, wstawiono całkowicie nowe maswerki okienne, odnowiono i uzupełniono kamieniarkę we wschodnich oknach nawy środkowej prezbiterium oraz w oknach kaplic Heuglów i Saurmannów, wstawiono nowe okna w kaplicach południowych oraz w większości okien nawy głównej. We wnętrzu, w kryptach kaplic północnych, założono instalację ciepłowniczą, ściany nawy środkowej pokryto szablonową polichromią z fryzami, motywami roślinnymi i napisami na szarym tle wg projektu E. Nöllnera.

Podczas obłężenia 1945 r. kościół otrzymał około 20-30 trafień: 6 pocisków uderzyło w hełm i górną część trzonu wieży, co spowodowało powstanie wyrwy w murze zachodnim. Znaczniejszych szkód we wnętrzach nie było, jedynie w sklepieniach nawy środkowej zostały skrzywione dwa żebra. Zniszczeniu uległa większość dachówek, natomiast wieżba dachowa pozostała prawie nienaruszona. Szkody te usunięto w 1946 r.

W następnych latach pożary w 1962 r. oraz 20.IX 1975 r. powodowały zniszczenia latarni i hełmu wieżowego. Kolejny pożar w dniu 9.VI 1976 r. znacznie uszkodził budowlę. Zniszczeniu uległ dach (wieżba dachowa oraz pokrycie) nawy głównej, częściowo dachy naw bocznych, uszkodzone mury i kamieniarka wieży oraz okien, na ścianach nawy środkowej pojawiły się odpryski i wybrzuszenia tynku, ze sklepień fragmentarycznie odpadły żebra, na powierzchni sklepień pojawiły się rysy i szczeliny. W 1980 r. rozpoczęto odbudowę świątyni zakończoną przed Kongresem Eucharystycznym w czerwcu 1997 r.

Określenie stylu

Kościół garnizonowy p.w. Św. Elżbiety jest przykładem gotyckiej bazyliki mieszczańskiej reprezentującej tzw. „śląską szkołę architektoniczną” XIV wieku.

1. Miejscowość, gmina, województwo WROCŁAW Gm. Wrocław woj. dolnośląskie	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY P.W. ŚW. ELŻBIETY	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) c. d. punkt nr 13 opis
--	--	---

Dachy nawy głównej, kaplicy Dumlosych, trzech kaplic południowych przy prezbiterium, kruchty północno-zachodniej i zakrystii dwuspadowe, nad nawami bocznymi i częścią kaplic jednospadowe. Na hełmie i latarni dachy ośmospadowe.

Wieżba dachowa nad nawą główną stalowa. Nad nawami bocznymi i kaplicami drewniana. Konstrukcja hełmu wieży betonowa.

Dachy pokryte dachówką ceramiczną typu mnich-mniszka, nad nawą główną w czerwono-zieloną szachownicę, pozostałe w kolorze dachówki.

Dach wieżyczki klatki schodowej wieży betonowy.

Okapy podokienne, na przyporach i wzdłuż elewacji na wysokości ok. 3 m kamienne.

Pokrycie trzonu i hełmu wieży oraz lukarni blachą miedzianą.

Odwodnienie – rynny, rury spustowe i rzygacze miedziane.

Posadzki, podłogi.

W krypcie wylewka cementowa. W nawach, zakrystii, kruchcie południowej, przyziemi wieży, kaplicach Ottona z Nysy i Restisów oraz dawnej biblioteki posadzka ceramiczna z kwadratowych płytek. W prezbiterium i podwyższonych zamknięciach naw posadzka z płyt granitowych w układzie rombów. W kruchcie północnej posadzka z czarno-białych płytek kamiennych. W kaplicach posadzki z płyt piaskowcowych (Sauermannów, Heugelów), granitowych (Pfintzingów), granitowych z wmontowanymi płytami nagrobnymi (Dumlosych, Uthmannów) lub betonowych. Na kondygnacjach wieży wylewki cementowe, na tarasie widokowym płyty granitowe.

Schody

Schody zewnętrzne wejściowe kamienne, do klatki schodowej na wieżę z dwoma stopniami, do zakrystii i kruchty północnej z trzema stopniami, do kruchty północno-zachodniej z pięcioma stopniami.

Do krypty dwubiegowe łamane betonowe.

Na emporę organową drewniane zabiegowe z pełną drewnianą balustradą.

Na południową emporę organową drewniane kręte.

Na północną emporę drewniane kręte.

W klatkach schodowych do kaplic: Kupców, Ottona z Nysy i Macieja Smedchina kamienne zabiegowe.

Do kaplic w nawach bocznych z dwoma lub trzema stopniami z piaskowca, granitu lub betonu.

W klatce schodowej na wieżę kamienne kręte z metalową poręczą. Na 6-stej kondygnacji wieży żelbetowe, czterobiegowe, z metalową balustradą. W trzonie hełmu stalowe, czterobiegowe, z metalową balustradą.

Otwory okienne i drzwiowe

Otwory okienne o zróżnicowanej wielkości i kształcie. W prezbiterium, nawach, kaplicach oraz wieży ostrołukowe, obustronnie rozglifione. Na piątej kondygnacji wieży zamknięte łukiem odcinkowym. W elewacji zachodniej nawy głównej okulus z kamienną rozetą.

Otwory w szczycie elewacji nawy głównej oraz w szczycie wschodnim kaplicy Smedchina i kaplicy Kupców prostokątne.

Otwory okienne w klatkach schodowych na wieżę i do kaplic prostokątne, z kamiennymi obramieniami.

Otwory w szczycie zakrystii i dachu kaplicy Dumlosych ostrołukowe.

Otwory okienne w lukarnach dachu nawy głównej zamknięte łukiem pełnym.

Otwory okienne w lukarnach dachów naw bocznych i kaplic ostrołukowe.

Otwory drzwiowe o zróżnicowanej wielkości i kształcie, zewnętrzne w dekoracyjnych portalach

Elewacja południowa. W wieży ostrołukowy, w rozglifionym portalu z ostrołukowymi arkadkami, fialami i wimpergą; w wejściu na klatkę schodową wieży otwór zamknięty łukiem koszowym, portal z filarami o podcinanych

głowicach kostkowych, na osi łuku główka aniołka; wejście do kaplicy Mikołaja Gaetke zamknięte łukiem pełnym, portal flankowany dwoma kolumnami na wysokich cokołach z głowicami jońskimi, podpierającymi belkowanie z profilowanym gzymsem zwieńczonym kartuszem herbowym; główne wejście do kościoła przez kruchtę południową, zamknięte łukiem pełnym z głową putta w kluczu, wypełnionym nadświetlem, przyłucza i filary flankujące wejście dekorowane wicią akantową; wejście do kaplicy Dumlosych zamknięte łukiem

pełnym, ujęte filarami zwieńczonymi pionowymi wolutami, w przyłuczach kiście winogron, portal zwieńczony przerwany naczółkiem; wejście do kaplicy

Pfintzingów zamknięte łukiem pełnym w profilowanym obramieniu, zwieńczonym trójkątnym profilowanym naczółkiem.

Elewacja północna. Otwór wejściowy do małej zakrystii prostokątny, ujęty filarami portalu o kanelowanych głowicach, zwieńczony kartuszem herbowym podnoszącym łamany profilowany gzymś; wejścia do krucht północnych zamknięte łukiem pełnym wypełnionym nadświetlem, umieszczone w identycznych portalach o powierzchni filarów i przyłuczy dekorowanej wicią akantową, na osi łuku klucz z głową putta, portale zamknięte profilowanym gzymsem.

Nawa północna. Wejścia z krucht północnej i północno-zachodniej oraz wejścia do zakrystii ostrołukowe. Wejścia z krucht na klatki schodowe prostokątne.

Nawa południowa. Wejścia z krucht południowej i z przyziemia wieży ostrołukowe.

W południowej ścianie kaplicy Mikołaja Gaetke zamknięte łukiem odcinkowym.

Wejście na klatkę schodową do kaplicy Kupców zamknięte łukiem dwuramiennym.

Wejścia na główną empore organową z aneksów bocznych prostokątne.

Wejście wewnątrz wieży na drugą kondygnację prostokątne, na pozostałe zamknięte łukiem odcinkowym.

STOLARKA

Stolarka okienna. W nawie głównej, kaplicach i wieży okna kamienne maswerkowe dwu-, trój- i czterodzielne, przeszklone szkłem gładkim.

W lukarnach nad nawami i częściowo nad kaplicami stolarka drewniana bez podziałów. W lukarnach nad kaplicami północnymi oraz w szczytach wschodnich krucht północno-zachodniej i zakrystii okna z pojedynczymi lub podwójnymi podziałami poziomymi.

W kłatkach schodowych okna drewniane bez podziałów.

W oknach wieży czteroskrzydłowa, żaluzjowa. Kamienne okna na piątej kondygnacji z gęstą siatką podziałów wypełnioną drewnianymi żaluzjami.

Stolarka drzwiowa drewniana, w większości oryginalna z epoki, z częściowo zachowanymi okuciami. W wieży współczesne drzwi stalowe. W przyziemiu wieży prostokątne, dwuskrzydłowe, zdobione wydłużonymi wąskimi płycinami, w górnej strefie dekorowane dwoma rzędami ostrołukowych arkad, zamknięte ostrołukowym ozdobnym ażurowym nadświetlem z rozetą.

Drzwi na klatkę schodową wieży, do kaplicy Mikołaja Gaetke i do kaplicy Pfintzingów jednoskrzydłowe, zamknięte łukiem pełnym, w części centralnej ozdobione płyciną o nieregularnym kształcie, utworzoną z profilowanej listwy.

Drzwi do krucht południowej współczesne, prostokątne, dwuskrzydłowe, płycinowe, stylizowane z oryginalnym dekoracyjnym nadświetlem.

Drzwi do kaplicy Dumlosych jednoskrzydłowe, w części centralnej zdobione profilowaną płyciną z nakładanym ornamentem małżowinowo-chrzastkowym.

Drzwi do krucht północnych prostokątne, dwuskrzydłowe, płycinowe, z nakładaną dekoracją ornamentalną w górnej części i z półkolistym nadświetlem.

Drzwi do zakrystii prostokątne, jednoskrzydłowe, w części centralnej ozdobione płyciną o nieregularnym kształcie, utworzoną z profilowanej listwy.

Drzwi wewnętrzne. Do przyziemia wieży i krucht północno-zachodniej dwuskrzydłowe, prostokątne, z wąskimi ostrołukowymi płycinami oraz ostrołukowym ażurowym nadświetlem utworzonym z ostrołukowych arkad.

1. Miejscowość, gmina, województwo WROCŁAW Gm. Wrocław woj. dolnośląskie	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY P.W. ŚW. ELŻBIETY	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) c. d. punkt nr 13 opis
--	--	---

Drzwi na schody prowadzące do kaplicy Kupców zamknięte łukiem, jednoskrzydłowe, płycinowe.

Drzwi do zakrystii jednoskrzydłowe zamknięte ostrołukiem.

Drzwi w drewnianej kruchcie w kaplicy Pfintzingów prostokątne, dwuskrzydłowe z czterema kwadratowymi kwaterowymi nadświetlami.

Drzwi wewnętrzne w ścianie południowej kaplicy Mikołaja Gaetke jednoskrzydłowe, zamknięte łukiem pełnym. Drzwi na schody do kaplic Ottona z Nysy i Smedchina prostokątne jednoskrzydłowe.

Wewnętrzne drzwi w kruchtach północnej i południowej nie zachowane, w górnych częściach otworów zachowane ostrołukowe ażurowe nadświetla z elementami szkła barwionego żółtego i niebieskiego.

Drzwi na emporę północną jednoskrzydłowe, płycinowe, na południową emporę organową współczesne, metalowe, jednoskrzydłowe.

W kaplicy Sauermannów i w kaplicy Dumlosych kute zamykane oryginalne kraty na całej szerokości wejścia do kaplic.

Na emporze organowej dwie jednoskrzydłowe współczesne kraty zamykające wejścia do części głównej empory.

Drzwi na taras wieży jednoskrzydłowe obite blachą.

RZUT

Kościół na planie wydłużonego prostokąta, trójnawowy, dziewięcioprzęsłowy, z trójbocznie zamkniętymi nawami, poszerzony od południa i północy o ciąg prostokątnych wewnątrz będących jedno lub dwu przęsłowymi kaplicami lub kruchtami oraz trójprzęsłowym, w dolnej kondygnacji wydzielonym gurtami pomieszczeniem zakrystii. W południowym ciągu kaplic przy czwartym przęśle nawy wysunięta poza lico nawy, zamknięta poligonalnie kaplica Dumlosych. Do zachodniego przęśla południowej nawy bocznej dostawiona czworoboczna wieża. Przęsła nawy głównej prostokątne, w nawach bocznych zbliżone do kwadratu. Ściana zachodnia ustawiona skośnie do osi poprzecznej kościoła, stąd przęsła zachodnie założone na rzutach nieregularnych czworoboków. Pomieszczenia kaplic i zakrystii dostępne z naw bocznych. Wnętrza nad dolnymi pomieszczeniami dostępne klatkami schodowymi z kaplicy Pfintzingów (na południową emporę

organową), z drugiego przęśla nawy północnej (na emporę północną), kruchty południowej (do kaplicy Kupców), kruchty północno-zachodniej (do kaplicy Macieja Smedchina) i kruchty północnej (do kaplicy Ottona z Nysy)

Wejście na główną emporę organową schodami z zachodnich przęseł obu naw bocznych. Wejście na wieżę klatką schodową zlokalizowaną między kaplicą Uthmannów a wieżą.

Wejście na strych nawy głównej betonowym pomostem z trzeciej kondygnacji wieży.

BRYŁA

Kościół bazylikowy, wolnostojący o wydłużonej, masywnej bryle, z wypiętrzoną nawą główną obwiedzioną przyporami, nakrytą dwuspadowym dachem oraz obniżonymi nawami bocznymi, poszerzonymi o ciągi kaplic międzyprzyporowych. Kaplice o zróżnicowanych wysokościach i bryle, na stronie południowej wyróżnione wypiętrżonym szczytem kaplicy Kupców i zamkniętą poligonalnie bryłą kaplicy Dumlosych oraz podwyższonym ciągiem kaplic w partii prezbiterium. Od północy bryłą kruchty północno-zachodniej z kaplicą Smedchina oraz dwustopniowo narastającą bryłą zakrystii z kaplicą Ottona z Nysy i dawną biblioteką Rehderów. W części zachodniej dostawiona od południa, górująca nad korpusem kościoła strzelista wieża zwieńczona węższym wielobocznym trzonem hełmu.

Elewacje

Elewacja zachodnia

Trójosiowa, w partii nawy głównej trójstopniowa, poszerzona o gładką elewację kruchty pñ.-zach. od północy i jednoosiową elewację wieży od południa. Ściana czołowa nawy głównej ujęta od 2/3 wysokości nawami bocznymi. Ściany naw wsparte na cokole z ciosów kamiennych zachodzącym w partię ścian wieży i kruchty pñ.-zach. Powyżej jednospadowy kamienny okap tworzący horyzontalną linię wydzielającą podstawę elewacji. Ściana nawy głównej flankowana od szczytu naw do okapu płytkimi przyporami.

Osie elewacji korpusu wyznaczają: w nawie głównej okulus z kamienną rozetą, ostrołukowe głęboko rozglifione trójdzielne okno i wysoka, płytka ostrołukowa blenda z okapem u podstawy; w nawach bocznych wysokie trójdzielne okna maswerkowe. Elewację wieńczy wysoki, trójkątny szczyt nad nawą główną, artykułowany siedmioma tynkowanymi blendami. W trzech środkowych niewielkie prostokątne otwory okienne: dwa w środkowej, po trzy w bocznych. W zwieńczeniu stalowy krzyż. Elewacja kruchty północno-zachodniej zakończona trójkątnym szczytem zwieńczonym ceramicznymi sterczynami.

Elewacja północna

Dwustrefowa, złożona z ciągu kaplic częściowo połączonych wspólnym dachem z nawą boczną i wypiętrzonej nawy głównej. Elewacja osadzona na niskim ceglany cokole z okapem.

Dolna strefa 9-cio osiowa złożona z czterech części o różnej wysokości i formie. Od zachodu jednoosiowa kruchta z kaplicą Smechdina na drugiej kondygnacji, z czterodzielnym maswerkowym oknem złożonym z laskowań i kompozycji trójliści, od wschodu narożna schodkowa przypora zasłaniająca ścianę klatki schodowej przykrytą dachem pulpitowym, kruchta przekryta dachem dwuspadowym z dwiema lukarnami - wysoką ceglana zamknięta szczytem i małą trójkątną, lukarny ujęte ceglany sterczynami. W centrum elewacji trójosiowy ciąg kaplic o ostrołukowych czterodzielnym maswerkowych oknach złożonych z laskowań i kompozycji trójliści, połączony z nawą boczną jednospadowym dachem, w którym osiowo ułożone trzy lukarny przekryte dwuspadowymi daszkami, w partii dachu nawy dwie trójkątne lukarny. Za ciągiem kaplic jednoosiowa kruchta z kaplicą Ottona z Nysy na drugiej kondygnacji, o trójdzielnym maswerkowym oknie złożonym z laskowań i trójliścia, przekryta dwuspadowym dachem z trójkątną lukarną na osi; od wschodu do połowy wysokości klatka schodowa nakryta dwuspadowym łamanym dachem, stanowiąca łącznik kruchty z dwukondygnacyjną czteroosiową zakrystią i kaplicą Restisów oraz dawną biblioteką Rehdigerów. Elewacja przybudówki artykułowana na przemian oknami i przyporami. Na dolnej kondygnacji okna trójdzielne, w górnej czterodzielne złożone z laskowań zamkniętych ostrołukami. Zakrystia przekryta stromym dwuspadowym dachem z osiowo rozmieszczonymi trójkątnymi lukarnami.

Zakrystia przekryta stromym dwuspadowym dachem z osiowo rozmieszczonymi trójkątnymi lukarnami.

Górna strefa elewacji 10-cio osiowa artykułowana naprzemiennie oknami i przyporami. Okna czterodzielne złożone z laskowań i kompozycji rybich pęcherzy, trój- i czworoliści, okręgów. W dwóch osiach zachodnich blendy nietynkowana i tynkowana. W partii dachu siedem lukarn.

Elewacja południowa

Dwustrefowa, złożona z ciągu kaplic częściowo połączonych wspólnym dachem z nawą boczną i wypiętrzonej nawy głównej, poszerzona od zachodu o elewację wieży. Elewacja osadzona na niskim ceglany cokole, pod oknami kamienny okap tworzący horyzontalną linię wydzielającą podstawę elewacji.

Dolna strefa 10-cio osiowa złożona z czterech części o różnej wysokości i formie. Od zachodu kolejno trójosiowy ciąg kaplic o ostrołukowych czterodzielnym maswerkowych oknach złożonych z laskowań i kompozycji trójliści, połączony z nawą boczną jednospadowym dachem; jednoosiowa kaplica Kupców nad kruchtą południową, z trójdzielnym maswerkowym oknem, zwieńczona zamkniętym poziomo czteroosiowym szczytem z dwoma pasami różnej wysokości tynkowanych ostrołukowych blend; trójosiowa zamknięta poligonalnie kaplica Dumlosych z wieńcem przypór i dwudzielnymi maswerkowymi oknami złożonymi z laskowań i czworoliścia, przekryta stromym dwuspadowym dachem z lukarną, od zachodu do połowy wysokości kaplicy dostawiona klatka schodowa z jednospadowym trójkątnym dachem; trójosiowy ciąg kaplic o ostrołukowych czterodzielnym maswerkowych oknach złożonych z laskowań i kompozycji trój- i czworoliści, powyżej fryz z ostrołukowych tynkowanych blend i niski dwuspadowy dach z trzema trójkątnymi lukarnami.

Górna strefa 10-cio osiowa artykułowana naprzemiennie oknami i przyporami. Okna czterodzielne złożone z laskowań i kompozycji rybich pęcherzy z czworoliściami. W dwóch osiach zachodnich tynkowane blendy, ostatnia przysłonięta bryłą wieży. W dachu pięć zamkniętych trójkątnymi szczytami lukarn, w dachu nad ostatnią osią lukarna z wejściem na strych nawy głównej.

1. Miejscowość, gmina, województwo WROCLAW Gm. Wrocław woj. dolnośląskie	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY P.W. ŚW. ELŻBIETY	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) c. d. punkt nr 13 opis
---	--	---

Strona wschodnia

Osadzona na ceglanym podwyższeniu wyłożonym brukiem i wygradzonym z terenu kutą dekoracyjną kratą; złożona z trójbocznie zamkniętej ściany prezbiterium i nieco cofniętych trójbocznych zamknięć naw bocznych, poszerzona od południa o gładką ścianę cofniętej kaplicy Sauermannów i od północy o jednoosiową ścianę zakrystii. Poszczególne części osadzone na lekko wysuniętym ceglanym cokole przykrytym kamiennym okapem.

Trójboczna ściana prezbiterium artykułowana uskokowymi przyporami, przepruta wysokimi maswerkowymi oknami. Maswerki trójdzielne, złożone z laskowania oraz kompozycji czworoliści z rybimi pęcherzami. W 2/3 wysokości okien pogrubienie szczebliny dzielące okno na dwie części. Dolna część zamknięta ostrołukami. Po bokach prezbiterium cofnięte, zamknięte skośnie ściany naw bocznych z uskokowymi przyporami i maswerkowymi oknami. Maswerki dwudzielne złożone z laskowania i kompozycji rybich pęcherzy oraz większych i mniejszych trójliści. W szczytach ostrołukowe zadeskowane otwory.

Od południa w głębi wschodnia elewacja zamknięcia ciągu kaplic (kaplica Sauermannów). Jednokondygnacyjna, o gładkiej ścianie, z trójkątnym trójosiowym szczytem. Na osi zadeskowany otwór zamknięty łukiem odcinkowym, powyżej wydłużony otwór wentylacyjny. W bocznych osiach dwie tynkowane blendy. Szczyt zwieńczony ceramicznymi sterczynami.

Od północy w głębi wschodnia elewacja zakrystii, jednoosiowa, dwukondygnacyjna z trójkątnym trójosiowym szczytem. Północno-wschodni narożnik obejmuje szeroka przypora. W drugiej kondygnacji szerokie czterodzielne okno złożone z laskowań zamkniętych ostrołukami. W szczycie trzy ostrołukowe tynkowane blendy ujęte małymi przyporami. W środkowej osi szczytu trzy otwory jeden nad drugim. Dolny zadeskowany, środkowy przeszklony, górny w formie wąskiej szczeliny. W bocznych blendach dwa okna.

WNĘTRZE

Prezbiterium z trójbocznym ażurowym zamknięciem, wertykalny podział ścian stanowią płaskie lizeny przedzielające płaszczyzny z wysoko umieszczonymi

w tarczach sklepień oknami i ostrołukowymi arkadami od połowy wysokości ściany. Arkada łuku tęczowego podkreślona półfilarkami.

Ściany naw korpusu artykułowane trójbocznymi półfilarkami z analogicznym układem okien i arkad jak w prezbiterium. Filary międzynawowe na rzucie wydłużonego ośmioboku z wklęsłymi ćwierćkolistymi w korpusie i półokrągłymi w prezbiterium. Przyziemie wieży, kaplic i krucht otwarte wysokimi arkadami do naw bocznych.

Sklepienie prezbiterium w partii nawy głównej zdobione wielobarwną kompozycją floralną. W kruchcie północno-zachodniej malowidło z "Apostolskim wyznaniem wiary". Na ścianie wschodniej kaplicy von Restis fresk z przedstawieniem "Sądu Ostatecznego", na sklepieniu biblioteki Rehderów malowana dekoracja w formie okuciowych ornamentów roślinnych.

WIEŻA

Wieża sześciokondygnacyjna z podziałami gzymsowymi, zakończona ośmiobocznym trzonem zdobionym półkolistą attyką z hełmem i latarnią zwieńczonymi metalowymi gałkami.

Elewacje jednoosiowe, z oknami w blendach, ściany w narożach pogrubione lizenami. Ściany piątej i szóstej kondygnacji artykułowane potrójnymi łukowymi płycinami. W północno-wschodnim narożniku wtopiona wieloboczna wieżyczka klatki schodowej. W elewacji południowej nad portalem ostrołukowa nisza z figurą Św. Wawrzyńca. W narożach u nasady szóstej kondygnacji dwa kamienne baldachimy. Na szóstej kondygnacji taras z kamienną ażurową balustradą.

WYPOSAŻENIE

Zespół ok. 100 nagrobków i epitafiów z okresu od średniowiecza do klasycyzmu umieszczonych na ścianach zewnętrznych i wewnętrznych kościoła, gotyckie sakramentarium i stalle w prezbiterium, barokowy ołtarz

główny. Barokowe organy Caspariniego, obecnie jako depozyt na Uniwersytecie Wrocławskim. Epitafia herbowe i metalowe złożone jako depozyt w Muzeum Miejskim i Muzeum Narodowym we Wrocławiu.

INSTALACJE

Odgromowa, elektryczna, radiofoniczna, wodociągowa, kanalizacyjna, suchy pion przeciwpożarowy.

c. d. pkt. 18 Prace budowlane i konserwatorskie

2000 - prace konserwatorskie w bibliotece Rehdigerów (J. Żelbromski, M. Kowalska, E. Grabarczyk); konserwacja dwóch epitafiów na elewacji południowej kościoła (A. Witkowska)

2000 - 01 - położenie nowej posadzki z piaskowca w kaplicy Sauermannów

c. d. pkt 22 Bibliografia

Kaczmarek R., Gotycka rzeźba architektoniczna prezbiterium kościoła Św. Elżbiety we Wrocławiu [w:] *Z dziejów wielkomejskiej fary*, Wrocław 1996
Żelbromski J., „Sąd Ostateczny”-fresk z kaplicy von Restisów we Wrocławskiej farze elżbietąńskiej [w:] *Z dziejów wielkomejskiej fary*, Wrocław 1996
Atlas architektury Wrocławia t.1, pod red. J. Harasimowicza, Wrocław 1997, s.29

Żelbromski J., Przekształcenia polichromii architektonicznej ścian we wnętrzu kościoła Św. Elżbiety we Wrocławiu [w:] *Z dziejów wielkomejskiej fary*, Wrocław 1996

Kostowski J., Dawna kaplica Krappów przy kościele Św. Elżbiety we Wrocławiu [w:] *Architektura Wrocławia t. 3 Świątynia*, Wrocław 1997

Len R., Fryderyka Bernarda Wernera topografia Wrocławia, Wrocław 1997, s. 33-34

Żelbromski J., Wnętrze kościoła Św. Elżbiety we Wrocławiu w procesie przemian od XIV do XX w. [w:] *Monumenta conservanda sunt*, Wrocław 2001

Bronz W., Kościół garnizonowy p.w. Św. Elżbiety we Wrocławiu. Wkład wojska w jego utrzymanie, modernizację i odbudowę w latach 1946-97, Wrocław 1999

Encyklopedia Wrocławia, pod red. J. Harasimowicza, Wrocław 2000, s. 118, 402

1. Miejscowość, gmina, województwo WROCŁAW Gm. Wrocław woj. dolnośląskie	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY P.W. ŚW. ELŻBIETY	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) Plany
---	--	---

Spis ilustracji

- I. Plan orientacyjny, skala 1:10 000.
- II. Rzut poziomy kościoła, skala 1: 800.
- III. Plan sytuacyjny, skala 1:2000.
- IV. Rzut poziomy kościoła z etapami jego realizacji, skala 1:400, wg M. Kutzner
- V. Rzut poziomy kościoła, skala 1:400.
- VI. Kościół Św. Elżbiety na planie Weinerów z 1562 r., reprodukcja J. Partscha z 1826 r.
- VII. Widok kościoła od południa, F. B. Wernher, ok. poł. XVIII w.
- VIII. Widok kościoła od płn.-zach., F. B. Wernher, ok. poł. XVIII w.
- IX. Kościół Św. Elżbiety z hełmem z 1452 r., grafika P. Tröschela, ok. 1650 r.
- X. Kościół Św. Elżbiety po katastrofie w 1649 r., grafika P. Tröschela, po 1649 r.
- XI. Kościół Św. Elżbiety od płd.-wsch., grafika M. Von Grossmann, 1820-25
- XII. Widok nawy głównej w kierunku zachodnim, fot. wg L. Burgemeister, 1930 r.
- XIII. Widok nawy północnej w kierunku zachodnim, fot. wg L. Burgemeister, 1930 r.
1. Widok na kościół od południa.
2. Widok kościoła od południowego-wschodu.
3. Widok kościoła od południowego-zachodu.
4. Widok kościoła od północnego-wschodu.
5. Strona wschodnia kościoła.
6. Elewacja północna w kierunku zachodnim
7. Elewacja północna w kierunku wschodnim.
8. Zachodnia elewacja kościoła.
9. Kaplica Dumlosych.
10. Ściana południowa nawy głównej.
11. Portal wieży.
12. Wejście na klatkę schodową wieży.
13. Portal do kaplicy Mikołaja Gaetke.
14. Portal do kruchty południowej.
15. Portal do kaplicy Dumlosych.
16. Portal do kaplicy Pfintzingów.
17. Portal do małej zakrystii.
18. Portal do kruchty północnej.
19. Portal do kruchty północno-zachodniej.
20. Wnętrze krypty w kierunku zachodnim.
21. Widok na nawę główną w kierunku wschodnim.
22. Widok na nawę główną w kierunku zachodnim.
23. Widok na nawę południową w kierunku wschodnim.
24. Widok na nawę południową w kierunku zachodnim.
25. Widok na nawę północną w kierunku wschodnim.
26. Widok na nawę północną w kierunku zachodnim..
27. Widok sklepienia prezbiterium.
28. Wnętrze kościoła w kierunku południowo-zachodnim.
29. Nawa główna i nawa północna w kierunku północno-wschodnim
30. Wejście z kruchty południowej i wnętrze kaplicy Kupców.
31. Nawa główna i południowa z emporą organową.
32. Północny aneks empory organowej.
33. Sklepienie pod emporą organową.
34. Południowe wejście na emporę organową.
35. Balustrada empory organowej.
36. Przyziemie wieży.
37. Sklepienie kruchty południowej.
38. Sklepienie kruchty północno-zachodniej.
39. Ołtarz główny.
40. Wnętrze kaplicy Sauermannów.
41. Wnętrze kaplicy Dompingów.
42. Wnętrze kaplicy Rehdigerów von Striesa.
43. Wnętrze kaplicy Prockendorfów.
44. Sklepienie zakrystii.
45. Wnętrze kaplicy Restisów
46. Wnętrze biblioteki Rehdigerów..
47. Schody klatki schodowej na wieżę.
48. Dzwony na wieży.
49. Poziom wejścia na schody na taras widokowy wieży.

1. Miejscowość, gmina, województwo

WROCŁAW

Gm. Wrocław

woj. dolnośląskie

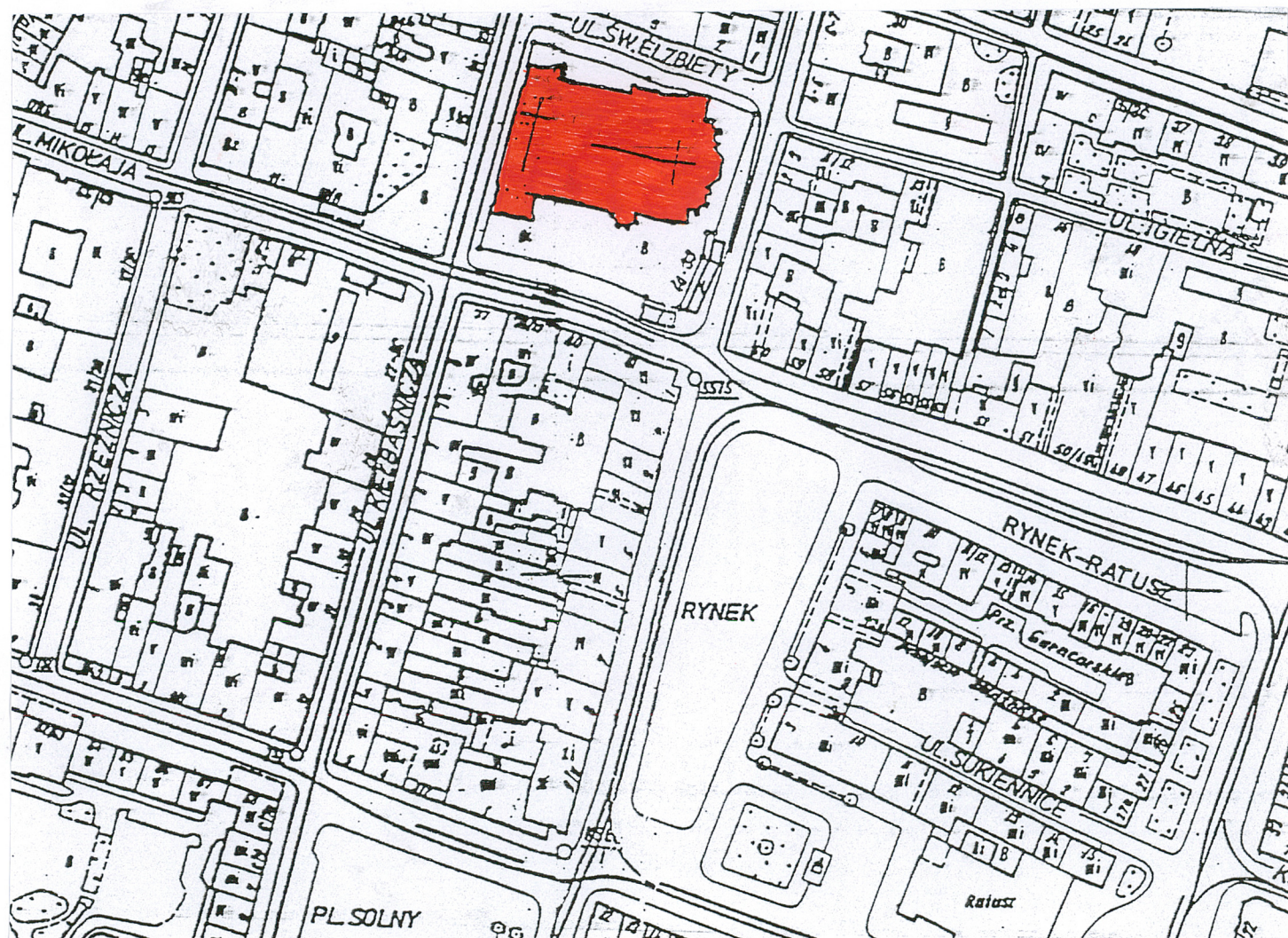
2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY P.W.

ŚW. ELŻBIETY

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

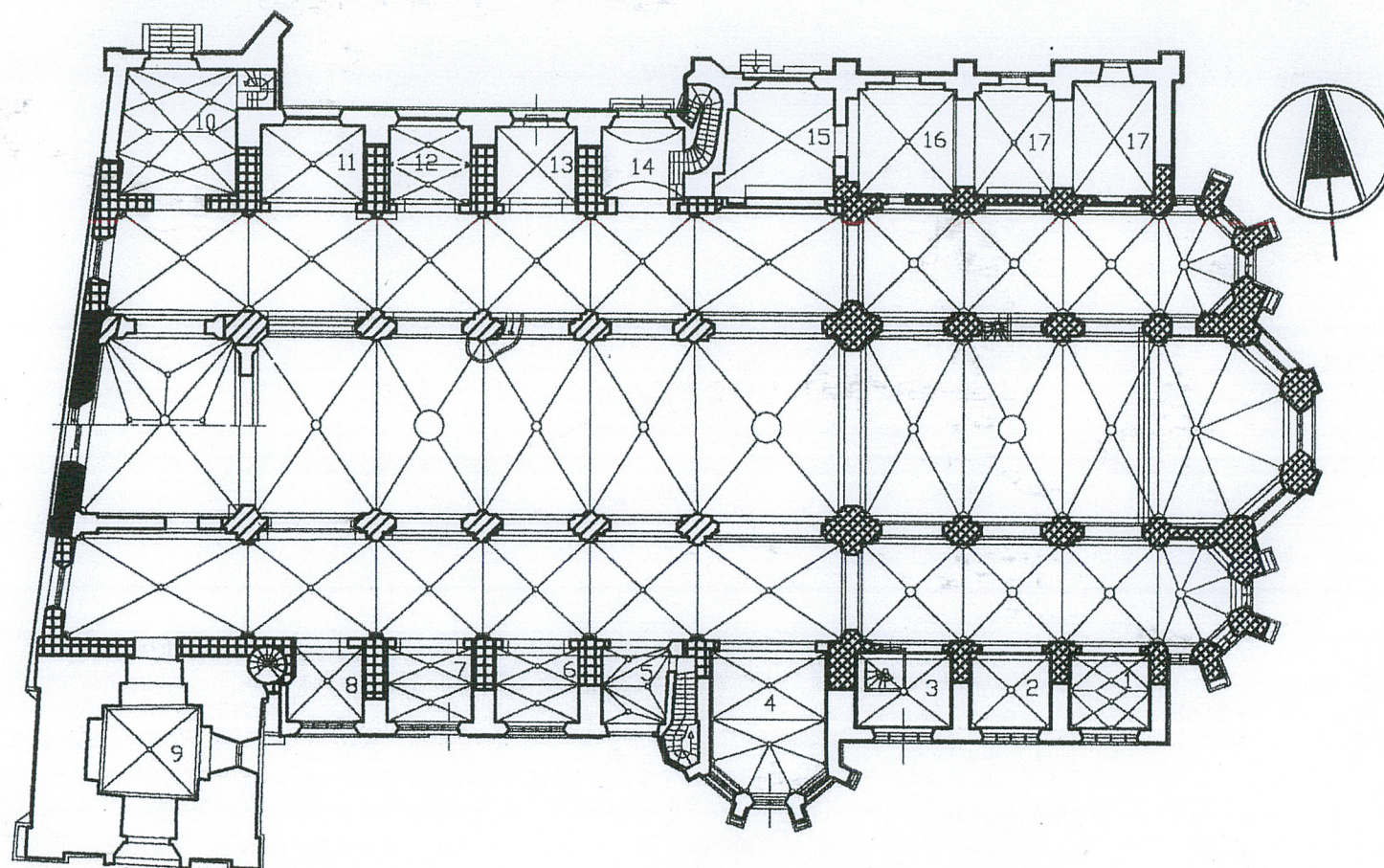
Plany

Plan kościoła Św. Elżbiety
z zaznaczeniem kolejnych
etapów jego realizacji
wg M. Kutzniera ("Kościół
Św. Elżbiety na tle śląskiej
szkoły architektonicznej..."):

- I faza budowy po 1319r.
- II faza – wznoszenie ścian
obwodowych korpusu nawowego
- III faza – wyprowadzenie
arkad międzynawowych
- IV faza – powstanie chóru
kościola około 1350r.

SKALA 1 : 400

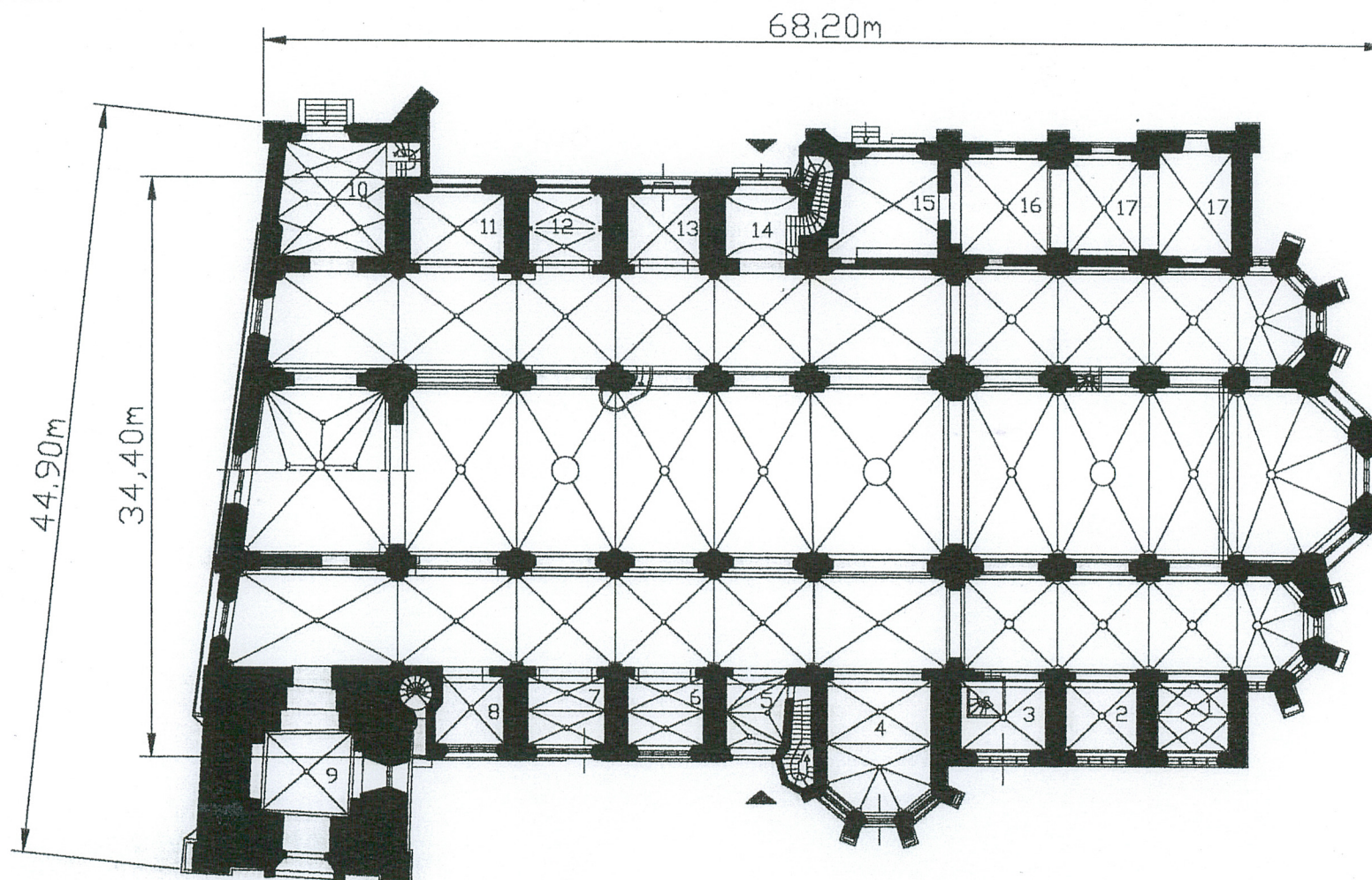
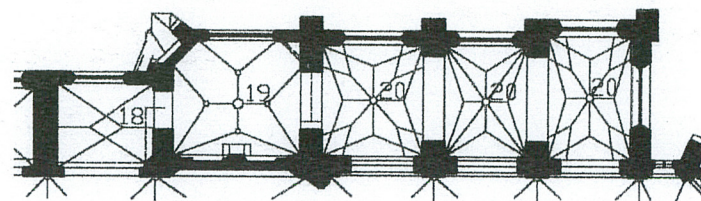
1. Miejscowość, gmina, województwo WROCLAW Gm. Wrocław woj. dolnośląskie	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY P.W. ŚW. ELŻBIETY	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) Plany
---	--	--

LEGENDA

16. Kaplica Sauermannów (ok. 1400 r.)
17. Kaplica Heugelów (1 poł. XV w.)
18. Kaplica Pfintzingów (2 poł. XV w.)
19. Kaplica Dumlosych (1393 r.)
20. Kruchta południowa / Kaplica Kupców (ok. 1390 r.)
21. Kaplica Dompnigów (ok. 1385 r.)
22. Kaplica Mikołaja Gaetke (4 ćw. XIV w.)
23. Kaplica Uthmannów (ok. poł. XIV w.)
24. Przyziemie wieży.
25. Kruchta północno-zachodnia / Kaplica Macieja Smedchina (ok. 1380)
26. Kaplica Św. Anny (ok. 1400 r.)
27. Kaplica Rehdigerów von Striesa (ok. 1380 r.)
28. Kaplica Prockendorfów (3 ćw. XV w.)
29. Kruchta północna
30. Mała zakrystia
- 16, 17. Zakrystia (ok. poł. XIV w.)
18. Kaplica Ottona z Nysy (ok. 1384 r., ok. 1450 r.(?))
19. Kaplica von Restisów (ok. 1380 r.)
20. Biblioteka Rehdigerów

SKALA 1 : 400

h nawy głównej = 29,70m
h nawy bocznej = 13,0m
h wieży = 90,46m

1. Miejscowość, gmina, województwo

WROCŁAW

Gm. Wrocław

woj. dolnośląskie

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY P.W.

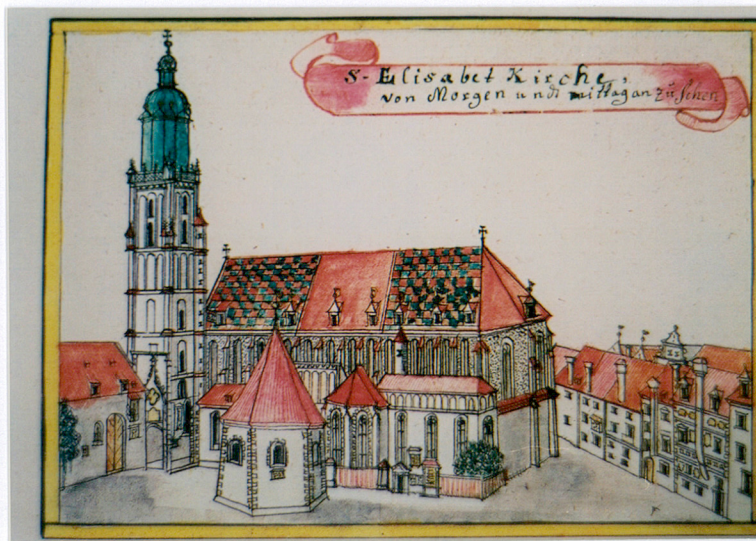
ŚW. ELŻBIETY

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Fotografie

VI

VII

VIII

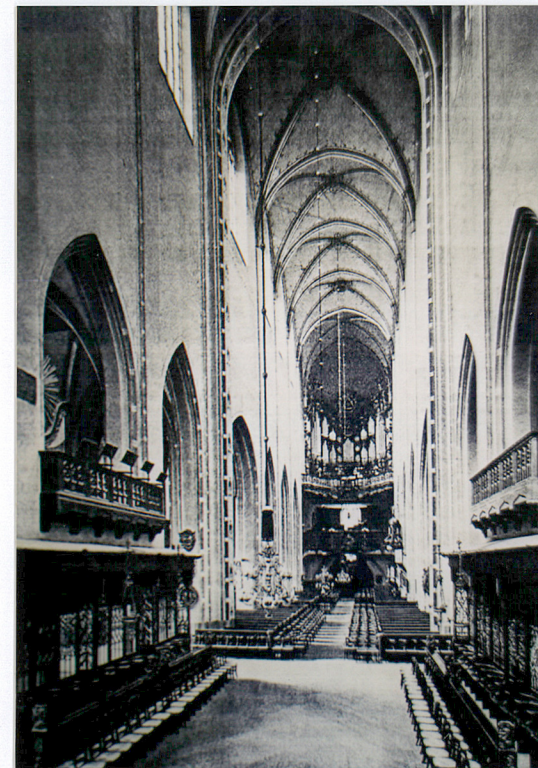
IX

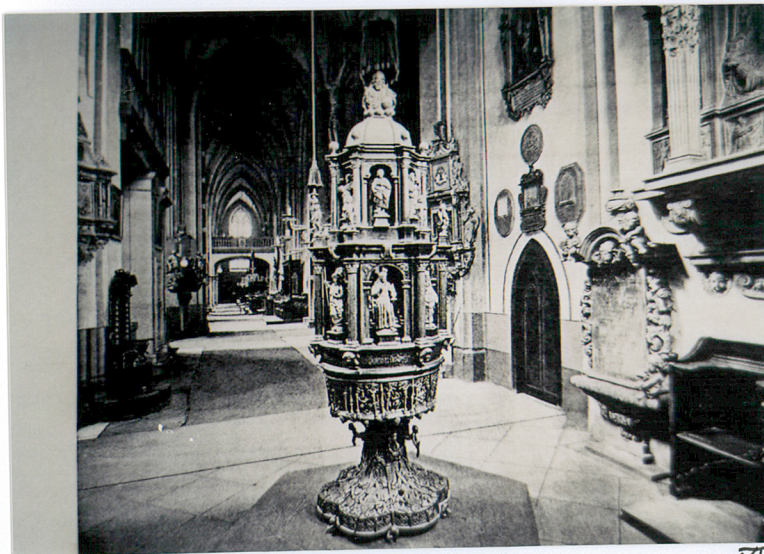
X

XI

XII

XIII

2

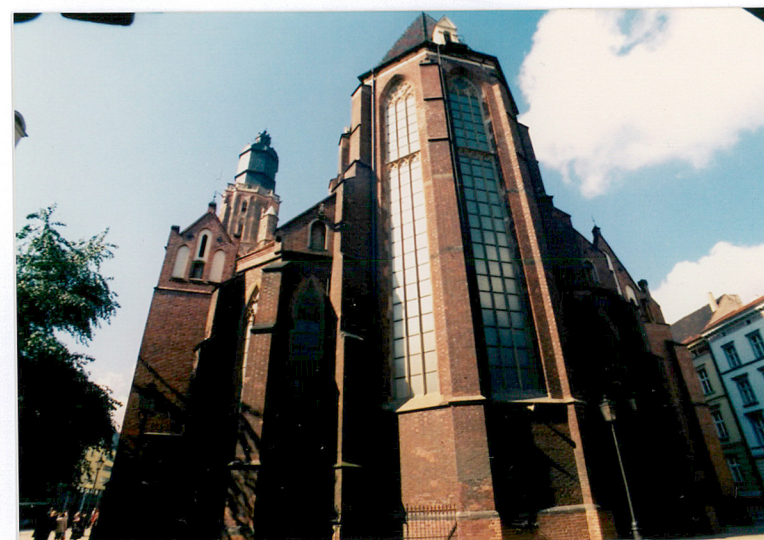
<p>1. Miejscowość, gmina, województwo WROCŁAW Gm. Wrocław woj. dolnośląskie</p>	<p>2. Obiekt (nazwa jak w karcie) KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY P.W. ŚW. ELŻBIETY</p>	<p>3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) Fotografie</p>
---	---	--

3

4

5

6

7

8

9

10

1. Miejscowość, gmina, województwo

WROCŁAW

Gm. Wrocław

woj. dolnośląskie

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY P.W.

ŚW. ELŻBIETY

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału
uzupełniającego)

Fotografie

11

12

13

14

1. Miejscowość, gmina, województwo
WROCŁAW
 Gm. Wrocław
 woj. dolnośląskie

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)
**KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY P.W.
 ŚW. ELŻBIETY**

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału
 uzupełniającego)

Fotografie

21

22

23

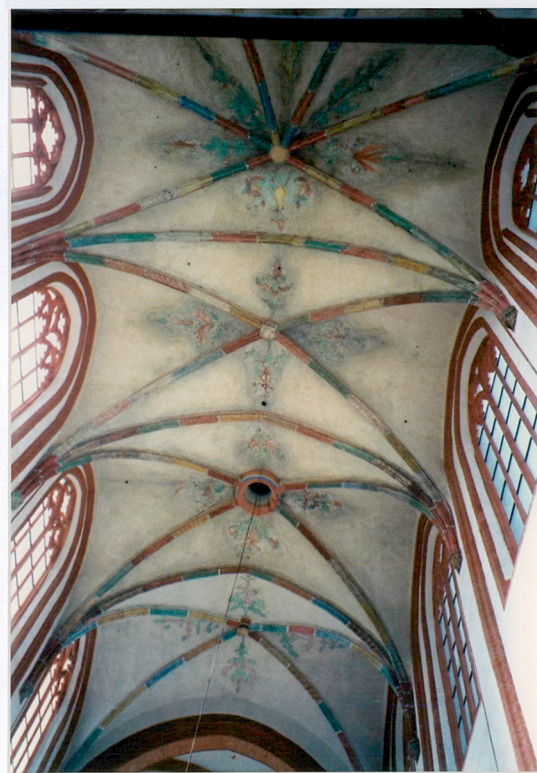
24

25

26

27

28

29

30

1. Miejscowość, gmina, województwo

WROCŁAW
Gm. Wrocław
woj. dolnośląskie

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY P.W.
ŚW. ELŻBIETY

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału
uzupełniającego)

Fotografie

31

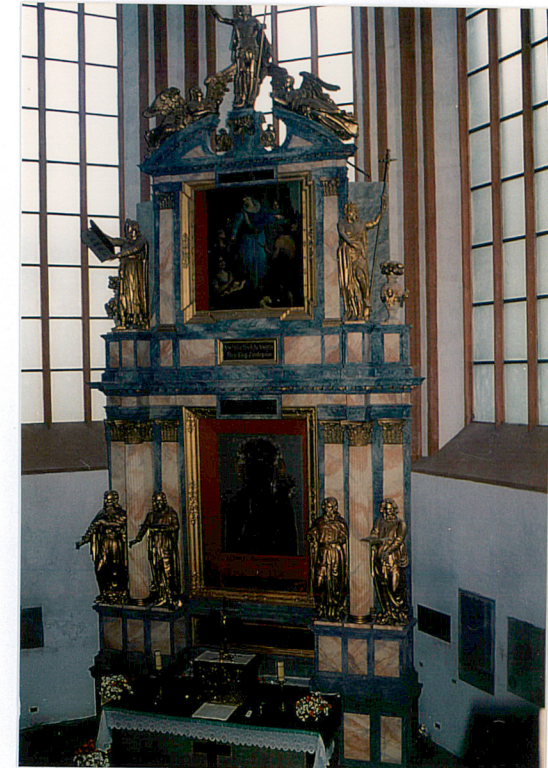
32

33

34

1. Miejscowość, gmina, województwo
WROCŁAW
 Gm. Wrocław
 woj. dolnośląskie

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)
KOŚCIÓŁ GARNIZONOWY P.W.
ŚW. ELŻBIETY

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału
 uzupełniającego)
Fotografie

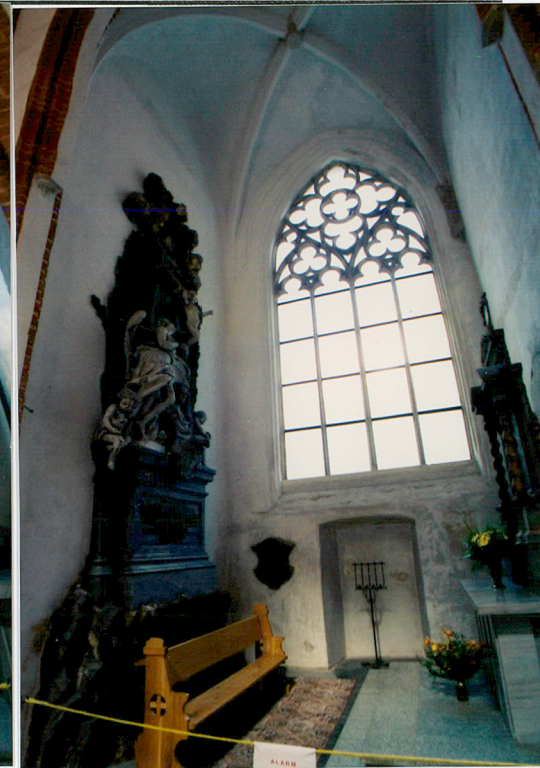
40

41

42

43

44

45

46

47

48

49